

TAQINCHOQ NOMLARINING SEMATIK GURUHLANISHI

Obloqulova Zilola Ulug‘bekovna

Termiz davlat universiteti magistrant II bosqich

Annotatsiya: Maqolada taqinchoq nomlarining semantik guruhlanishi tahlil qilinadi va tavsiflanadi. Tadqiqot taqdim etadi metall zargarlik buyumlari majmuasining madaniy va tarixiy xususiyatlari, seminadagi zargarlik buyumlari nomlarining leksik birliklarining tuzilishi, til aniqlanadi, nomlangan leksik va semantik guruh tarkibiga kiruvchi turlar, kichik guruhlar, leksik va semantik birlashmalar aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: Kognitiv lingvistik; leksik va semantik guruh; metall zargarlik buyumlari. polisemiya; lingvistik.

Abstract: The article analyzes and describes the semantic grouping of jewelry names. The research presents the cultural and historical characteristics of the complex of metal jewelry, the structure of the lexical units of the names of jewelry in the seminar, the language is determined, the types, subgroups, lexical and semantic associations that are part of the named lexical and semantic group are determined.

Key words: Cognitive linguistics; lexical and semantic group; metal jewelry. polysemy; linguistic.

Аннотация: В статье анализируется и описывается смысловая группировка названий украшений. В исследовании представлена культурно-историческая характеристика комплекса металлических украшений, структура лексических единиц названий ювелирных изделий семинара, определен язык, виды, подгруппы, лексико-семантические ассоциации, входящие в состав названных украшений. определяются лексико-семантическая группа.

Ключевые слова: Когнитивная лингвистика; лексико-семантическая группа; металлические украшения. полисемия; лингвистический.

KIRISH

Tilning semantik xususiyatlari, qo‘llanilishi, boshqa so‘zlar bilan qo‘shilib, bog‘lanish imkoniyati, tilning lug‘aviy tizimida “joylashuv”ning o‘rni turli tillarda o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, har doim ham izchil bo‘lavermaydi. Ikki til o‘rtasidagi semantik tafovutning barcha holatlarini bir vaqtning o‘zida qamrab olish imkoni bo‘lmagani uchun biz uni tipik xususiyatlariga ko‘ra o‘rganamiz. Zargarlik bilan bog‘liq terminologiyada ona tilimizning turli qatlamlaridagi leksik birliklar metaporizatsiya yo‘li bilan maxsus terminlarga, boshqacha aytganda semantik usul yordamida atamalarga aylanadi. Binobarin, zargarlik buyumlariga oid atamalarning

asosiy qismi semantik o‘zgarish usuli yordamida boshqa so‘zlardan kelib chiqishi mumkin.

ASOSIY QISM:

Taqinchoq nomlarining semantik guruhlanishi: Zargarlik bilan bog‘liq terminologiyada ona tilimizning turli qatlamlaridagi leksik birliklar metaporizatsiya yo‘li bilan maxsus terminlarga, boshqacha aytganda semantik usul yordamida atamalarga aylanadi. Binobarin, zargarlik buyumlariga oid atamalarning asosiy qismi semantik vositalar yordamida boshqa so‘zlardan kelib chiqishi mumkin. Zargarlik terminologiyasida leksikaning turli qatlamlariga mansub leksik birliklar ona tilimizda metafora orqali maxsus atamalarga aylanadi, boshqacha aytganda, semantik tarzda tugallanadi. Fikrimizni quyidagi dalillar bilan isbotlashga harakat qilamiz.

Semantik guruhlanishi aslida “qovoq tepasidagi patlardan tashkil topgan jingalak tukli chiziq” ma’nosini bildiradi. Bu anatomik atama shu tarzda go‘zallik bilan ajralib turadi, ya’ni u "jingalak tukli chiziq" dan iborat bo‘lib, shuning uchun bunday ko‘rinish zargarlarda estetik tuyg‘u hosil qilishi sababli "uzuklar, sirg‘alar" deb ataladi. Pirovardida ona tilimizdagi qosh leksemasi zargarlik buyumlariga oid tushunchalardan birini ifodalovchi maxsus atama darajasiga ko‘tariladi. Masalan: Qizlarning qo‘llarida olmos tilla bilaguzuklar,... bo‘yinlarida marjonlar (J. Sharipov. Xorazm). Ma'lumki, gul aslida botanika atamasi. U aslida ikki ma'noga ega: 1) urug'li o'simlikning gulchang va gulchangdan iborat bo'lib unib chiqishga xizmat qiluvchi qismi; 2) atirgullar va umuman uchun ekish yoki o'z-o'zidan yetishtirish mumkin bo'lgan gulli o'simliklar. Bizningcha, gul leksemasining xuddi shu ikkinchi ma’nosi asosida, avvalo, ko‘chma ma’noda qo‘llanila boshlandi (Gulga gul qo‘shish. Maqol: Ikkalasi ham singan gul. Oybek, Qutlug‘ qon) kabi. Gul leksik birligining yuqoridagi ikkinchi ma’nosi asosida kasbiy terminologiyada ham maxsus tushunchalar ifodalanishi ham haqiqatdir. Masalan, pichoqni kesishda "pichoq tutqichiga birlashtirilgan ko‘zlar, mixlar to‘plami" degan ma’noni anglatadi. Temirchilikda esa “bolg‘aning chetidan ketmonning tayog‘idan bo‘g‘ziga qadar chizilgan dog‘lar” ma’nosini bildiradi. Shu bilan birga gul so‘zida sodir bo‘lgan semantik siljish tufayli u ham zargarlik terminologiyasining «mulki»ga aylangan. Chunki, bu terminologiyada “mis, temir, kumush, tilla va hokazo.” ma’danli bezaklar yuzidagi bezak, naqsh ma’nosini bildiruvchi mustaqil atama bo‘lib xizmat qiladi... kichik - gumbazli soch tolasi yoki gulli soch to‘plami (nay o‘rniga) gul deb ataladigan qism mavjud.

Taqinchoq nomlarining semantik guruhlanishi tahlili:

Xalq amaliy san’atining barcha turlarida – u kashtachilik, zargarlik, gilam, me’morchilik bo‘ladimi, ashyolarning o‘zi yoki ularning qismlari tabiatda, u yoki bu narsada bo‘ladimi yoki yasalgan, tikilgan, yasalgan, va hokazo, ularning bir qismi kabi. Xuddi shu narsa zargarlik buyumlarining nomlari yoki ularni yasashda ishlatiladigan asbob-uskunalarning nomlariga ham tegishli. To‘plangan dalillar shuni ko‘rsatadiki,

zargarlik buyumlari, xususan, zargarlik buyumlari va ularning qismlari nomlanishi tabiat va borliqdagi quyidagi predmetlar va ularning nomlariga asoslanadi:

1. Odam analogiyasi asosida ko‘plab atamalar yaratilgan, hayvonlar yoki ularning tana qismlari asosida ham. Shuni ta'kidlash kerakki, zargarlik terminologiyasida ko'pincha zargarlik buyumlarining o'zi emas, balki ularning qismlarini ifodalashda ushbu guruhning leksik birliklari ishtirok etadi (bunday leksik birliklar o'zakdan iborat yoki leksema shaklida bo'ladi.). Masalan, tana leksemasining asl ma'nosi “tananing bosh va a'zolaridan tashkil topgan qismi, boshdan boshqa qismi – jussa”dir. Shu bilan birga, zargarlik terminologiyasida "sirg'aning asosiy qismi, tasma va shokiladan tashqari" degan ma'noni ham anglatadi. Zargarlik terminologiyasida qayd etilgan guruhga mansub quyidagi leksik birliklarga o‘zbek tilini misol qilib keltirish mumkin:

Tirnoq: Halqali ko‘z chetidagi arra tishlari.

Tish: uzuk ko'zning tirnoq ma'nosida qo'llaniladi.

Ko'z:

1) halqaga o'rnatilgan tosh yoki rangli shisha;

2) Tosh, sirg‘aga o‘rnatilgan shisha (jumladan, qashqarzirak)... Qo‘lidagi yoqut va zumraddan qadahlar bilan tilla uzuklarni to‘g‘rilab, so‘ng boshladi.

Kokil: Mashinalarga, sochlarga, bo'yinlarga va qo'ltiqlarga taqiladigan zargarlik buyumlarining osilgan rasmlari.

Oyog‘i:

1. Zirak oyog‘i eskicha (ko‘killi) zirak (sirg‘a)ning osilgan qismi – tufli;

2. Zargarlik buyumlari bezak yasashda qo‘llaniladigan asboblardan biridir (oyoq), itoyok deb ataladi.

Biroq, zargarlik terminologiyasida hayvon nomi - uning tana a'zolaridan birining nomi ham shakllangan , ma'lum miqdorlarida bo'lsa-da, semantik jihatdan naqsh asosida. Yuqoridagi misollardan farqli o'laroq, bunday yangi atamalar zargarlik buyumlari va ularni yasashda ishlatiladigan asboblarni tavsiflash uchun xizmat qiladi. Bu yerda ham so'z ma'nosini metaforik o'xshatish yo'li bilan o'tkazish usuli qo'llanilganiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

2. O‘simlik va uning qismlariga o‘xshatish uchun yasalgan bir qancha zargarlik buyumlari ham mavjud. Bunday atamalarning semantik shakllanishida yuqorida muhokama qilingan usullardan ham foydalanilgan. Masalan, bezaklardan biri ayollarning bo‘yniga taqiladigan kumush yoki tilladan yasalgan, arpa doniga o‘xshab, marjondek ip bilan o‘ralgan bu bezak jevak jev deb ataladi. - toj, arpa oq).

O‘simliklarning nomlari yoki ularning bir qismi zargarlik terminologiyasida atama sifatida ham qo‘llanilishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, bunday atamalar "o'simlik nomi + qism nomi" shaklida amalga oshiriladi. Masalan, bodom guli (bodomga o'xshash bilaguzuk yuziga o'yilgan naqsh). O`xshatish asosida hosil bo`lgan tol guli, tol bargi kabi nomlar ham bor. Bizning tadqiqot ob'ektimizda semantik –

sintaktik usul bilan yaratilgan “o‘simlik nomi + bezak nomi” ko‘rinishidagi ba’zi atamalar semantik usul bilan yaratilgan birinchi guruh terminlariga o‘xshash. Masalan, anjir daraxtining yuziga anjir shaklidagi metall parcha qo‘yilgan, shuning uchun uni anjir daraxti deyiladi. Tananing pastki qismida jiyda kabi 5 shoki bo‘lgani uchun uni **jiyda boldog'** deb atashadi.

3. Osmon jismlari analogiyasidan olingan atamalar oz miqdorda bo‘lsa-da, zargarlik terminologiyasida ham uchraydi. Misol uchun, ba’zi zargarlik buyumlari oyga, yulduzga o‘xshaydi. Binobarin, oyboldak (tanasi oyga o‘xshash sirg‘alar), yulduzli sirg‘alar (tanasining yuzida yulduzsimon relyefli sirg‘alar).

4. Nihoyat, ona tilimiz zargarlik terminologiyasida turli mehnat qurollari, ishlab chiqarish vositalari, uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlarining majoziy ko‘chishi orqali ham ayrim atamalar yaratilgan. Buni quyidagi misollar ko‘rsatadi: qalqon (kumush do‘ppidan yasalgan katta soch bo‘lagi), nay (naycha - kumushdan yasalgan bezak va soch tolasidagi ayol) va hokazo. Qisqasi, zargarlik atamasi ham semantik jihatdan chaqirilish xususiyatiga ega. Ma’lumki, so‘zdan olingan har qanday ko‘chma ma’no xalq tilida keng tarqalib, so‘zning leksik ma’nosi sifatida barqarorlashishi mumkin. Ona tilimizda, xususan, uning shevalarida yuqoridagi tamoyillar asosida. bir qator zargarlik buyumlari va unga aloqador narsalarning nomlari ham turli atamalar - turli so‘zlardan tashkil topgan qo‘shma atamalar bilan ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Doniyorov R. O‘zbek tilining ilmiy-texnik atamalari tarixidan. Toshkent.1973.
2. Ibragimov S. Farg‘ona shevalari lug‘ati. Toshkent, 1959 yil, 157-bet
3. Shamsiddinov H. Leksik semantik atamalar va ularning umumiy so‘zlardan tartibga solinishi // O‘zbek tili ilmiy-texnik terminologiyasini tartibga solish tamoyillari, Toshkent. 1991, 161-bet
4. Mirahmedova Z. O‘zbek tilining anatomik terminologiyasi va uni tartibga solish muammolari. Toshkent, 2010, 7-18-betlar.
5. Raximov G. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent-2016. 176 b.
6. Alimov V. V. Tarjima nazariyasi. Professional sohada tarjima aloqa. Moskva: URSS, 2004 yil.
7. Barxudarov L. S. Yazik va perevod. - Moskva: MO, 1975. - 190 p.